

Sue Prideaux (suom. Saku-Petteri Urpo): En ole ihminen, olen dynamiittia! Friedrich Nietzschen elämä

[AM/30 ADMIN](#)

EVA SUNDGREN

Palkittu tietokirjailija, norjalais-brittiläinen Sue Prideaux käytti neljä vuotta Friedrich Nietzschen elämäkertaan, jolle viitteineen, kirjallisuusluetteloineen, valikoituine Nietzsche-aforismeineen ja henkilöhakemistoineen tuli pituutta hyvän matkaa yli puoli tuhatta sivua. Lopputulos onkin esteettisesti miellyttävä ja vetävä lukuelämys, johon pätee kulunut sanonta, että totuus on tarua ihmeellisempi. Vaikuttaa siltä, että Prideaux on vilpittömästi halunnut ymmärtää Nietzscheä ja ikään kuin ratkaista hänen arvoituksensa ja tutkia, oliko hän todella sitä, mitä yleisesti on väitetty, kuten misogyyini ja jonkinlainen protonatsi eli natsi ennen kuin natseja varsinaisesti edes oli keksitty. Millainen ihminen tämä filosofi oli, keiden kanssa hän seurusteli, miten hän eli elämänsä ja mitä hän ajatteli? Mikä katkaisi hänen välinsä Richard Wagneriin, ja millainen rooli hänen sisarellaan Elisabethilla oli hänen jälkimaineensa kannalta? Kaikkiin näihin kysymyksiin kirja tarjoaa vastauksen.

Lukemisen edetessä tulee selväksi, että Nietzsche oli jotain hyvin erityistä, hän oli joissakin asioissa aikaansa edellä tai oikeastaan ajan tuolla puolen. Käy myös ilmi, että monet häneen liitetyt käsitykset eivät pidä paikkaansa. Sue Prideaux on tutkinut ja vertaillut lähteitä kriittisesti.

Kirja alkaa lennokkaan dramaattisesti siitä, miten Nietzsche 24-vuotiaana yliopisto-opiskelijana tutustui suuresti ihailemaansa Richard Wagneriin, joka tuolloin, syyskuussa 1868, oli 55-vuotias arvostettu säveltäjämestari. Tämä ajallinen hyppäys on sikäli ymmärrettävä, että Wagnerin ja Nietzschen ystävyysuhde oli syvä ja jälkimmäisen järjellisen elämän pituuteen nähden pitkä. Lisäksi Friedrich osoitti jo lapsena poikkeuksellista musiikillista herkkyyttä. Hän sai ajoittain käsittämättömiä raivokohtauksia, joita ei tyrehdyttänyt mikään muu kuin hänen isänsä pianonsoitto. Isä oli pastori eikä muusikko mutta arvostettu pianonsoittaja. Friedrich oli esikoinen, ja hänestä olisi vanhempiensa mukaan pitänyt tulla pappi. Ensimmäisen luvun otsikko on Musiikintäyteinen ilta, ja siinä Prideaux käy hengästyttävästi läpi tulevan filosofin vanhempien perhesuhteet, lapsuuden ja historiallista kontekstia, sekä jopa filosofin elämän loppuvaiheita ja kuolemaa, mikä tekee luvusta hieman sekavan ja levottoman. Onneksi käsittely on seuraavissa luvuissa temaattista ja pääosin kronologista, jolloin lukija ei mene vallan sekaisin. Lisäksi kirjan lopussa on 7,5-sivuinen aikajana, joka tiivistää Nietzschen elämänvaiheet.

Nietzschen vanhemmat saivat kolme lasta. Kaksi vuotta Friedrichin jälkeen syntyi Elisabeth, ja kaksi vuotta tämän jälkeen Joseph, joka kuoli pienenä. Isä Karl Ludwig oli sairaaloinen ja kuoli vain 35-vuotiaana. Pikkuveljen ja isän kohtalo vaivasivat filosofia koko hänen elämänsä ajan ja toivat siihen kohtalokkaita sävyjä. Friedrich osoittautui lapsena varhaiskypsäksi ja hyvin musikaaliseksi. Häntä vaivasi ulkopuolisuuden tunne ja monenlaiset terveysongelmat, joihin sen ajan lääketiede ei tuntenut apua. Hänen isänsä diagnoosi ”aivojen pehmeneminen” havainnollistaa kyseisen tieteen alkukantaisuutta.

Friedrich Nietzschen elämää ja jälkimainetta muovasivat monet sattumat. Filosofin jalostama aforistinen tyyli oli alun perin sairauden sanelema, sillä erittäin huono näkö ja rajut päänsärkykohtaukset pakottivat hänet epätavalliseen työtapaan. Vaikka hänet tunnetaan nimenomaan filosofina, hän päätyi nuorena filologian professoriksi Baselin yliopistoon, vaikkei hänellä ollut vaadittavaa tutkintoa. Mutta 33-vuotiaana hän luopui professuurista, möi kaiken omistamansa, paitsi kirjansa ja jotkin valokuvansa, ja lähti vuorille, jossa hän viihtyi vain puurajan alapuolella valonarkojen silmiensä ja pilvien

sähköpurkausten kammonsä takia. Hänen käsityksensä pilvien sähköisyydestä ja omasta erityisestä suhteestaan siihen on vähintään outo. (Tässä kohtaa lukijan mieleen palautuu kirjan ensimmäisen luvun maininta Nietzschen kahden tädin mielenterveysongelmista. Nerouden ja hulluuden raja on tunnetusti häilyvä.) Nietzschen vaikeat terveysongelmat aiheuttivat myös sen, että hän joutui tukeutumaan paljon toisiin ihmisiin. Hän vaikuttaa olleen erittäin hyväntahtoinen ja luottavainen – sisarensa nähden suorastaan hyväuskoinen. Hän antoi muiden ihmisten hoitaa raha-asioitaan ja kirjeenvaihtoaan eikä välittänyt suojella yksityisyyttään. Hän antoi ystäviensä keskustella kirjeitse lääkäreidensä kanssa, mikä johti ei-toivottuun puheeseen hänen selkensä takana. Nietzschen ja Wagnerin välirikon on perinteisesti ajateltu johtuneen jälkimmäisen antisemitismistä ja näkemyseroista Parsifal-oopperasta, mutta Prideaux'n mukaan todellinen syy on, että Wagner oli kirjoittanut lääkäriystävälleen Otto Eiserille epäilevänsä Nietzschen oireiden johtuvan masturbaatiosta. Nykyihmisen voi olla vaikeaa ymmärtää, millainen tabu masturbaatio oli 1800-luvulla.

Friedrich ja Elisabeth Nietzsche olivat paljon tekemisissä keskenään, ja heillä oli useita suuria erimielisyyksiä. Sisar loukkaantui veljensä kristinuskon vastaisista kirjoituksista, kun taas veli tunsikin vastenmielisyyttä sisarensa antisemitismiä kohtaan. Elisabeth vaikuttaa ensin olleen pikkuporvarillinen silmänpalvoja, myöhemmin rahan- ja vallanhimoinen juonittelija. Friedrich myönsi ystävilleen, ettei pitänyt äidistään ja sisarestaan, koska tuli aina sairaaksi näiden seurassa. Hän katkaisi useita kertoja välinsä näihin naisiin mutta palasi aina heidän luokseen. Hän tutustui moniin epätavallisiin ja epäsovinnaisiin naisiin, joista tärkeimmät olivat Lou Salomé ja Malwida von Meysenbug. Hänellä oli naisia ystävinä, ja hän kosikin kaksi kertaa mutta ei koskaan perustanut perhettä eikä kaiketi elänyt parisuhteessa. Nietzschen suhde naisiin ei vaikuta olleen sinänsä vihamielinen vaan pikemminkin hänen äitiinsä ja sisarensa liittyneiden hankaluuksien leimaama – sekä tietysti oman aikakautensa sukupuolikäsitysten muokkaama:

”Nietzschen perintöä varjostaa naistenvihaajan maine, eikä täysin suotta. Hän kirjoitti naisista häijyyn sävyyn niinä monina elämänsä hetkinä, jolloin tunsikin tukehtuvansa äitinsä ja sisarensa aikaansaaman kahletaudin kiemuroihin. Silti *Iloisen tieteen* kirjoittamisen aikoihin Nietzschen naisia ja heidän sieluelämäänsä kohtaan osoittaman sympatia ja ymmärrys olivat ajankohtaansa nähden huomattavia.” (s. 270)

Tämän elämäkerran lukijalle ei synny käsitystä Nietzschestä ylimielisenä ja öykkärimäisenä ”yli-ihmisenä” vaan pikemminkin humoristisena, paljon kärsineenä ja herkkänä ajattelijana, joka oli piinallisen tietoinen ainakin ruumiillisista heikkouksistaan. Talvella 1882–1883 filosofin terveys oli erittäin heikko – hän käytti runsaasti oopiumia lievittääkseen tuskiaan ja unettomuuttaan sekä kirjoitti kirjeitä, joissa viittasi itsemurhaan ja oopiumin yliannostukseen. Hänellä oli usein epämurkava olo, joka sai hänet vaeltamaan paikasta toiseen. Kesällä hän viihtyi Sveitsin Sils-Mariassa, talvella Nizzassa tai muussa sopivassa paikassa merenpinnan korkeudella. Hullaantuminen Carmen-oopperaan sai hänet kiinnostumaan Etelä-Italiasta, ja kesäisin hän ei halunnut pilvien sähköön liittyvien tuntemustensa takia olla vuorilla liian lähellä taivasta. Vaeltelu loppui siihen, että hän koki jonkinlaisen hermoromahduksen Torinossa vuodenvaihteessa 1888–1889. Sen jälkeen hänestä huolehtivat ensin hänen äitinsä ja sisarensa, äidin kuoleman jälkeen sisar.

Ajatus Friedrich Nietzschen mahdollisesta kansallissosialismista on monin tavoin tragikoominen. Pikanttina yksityiskohtana mainittakoon, ettei hänellä aikuisena ollut minkään maan kansalaisuutta, mikä toki sopi hänen vapaan hengen asemalleen erinomaisesti. Miten voi olla kansallismielinen ilman kansalaisuutta?

Nietzschen suhde sisarensa Elisabethiin vaikuttaa olleen ambivalentti. Heillä oli vähäinen ikäero ja kumpikin oli älykäs, mutta heidän arvomaailmansa poikkesi toisistaan huomattavasti. Sisar huseerasi veljensä selän takana ja juonitteli rikkoakseen veljensä välejä tämän ystäviin. Elisabeth lähti Paraguayhin antisemiittisen kiihkoilijan Bernhard Försterin kanssa perustamaan utopistista Nueva Germania -siirtokuntaa, mikä järkytti filosofia. Sisar meni keski-iässä naimisiin Försterin kanssa ja pääsi vallan makuun. Hänestä tuli siirtokunnan todellinen johtaja ja propagandamaakari Bayreuther Blätter -lehteen. Bernhard teki itsemurhan, mutta Elisabeth kuoli 89-vuotiaana. Hitler osallistui hautajaisiin ja antoi kuvata itsensä siellä vakavan näköisenä.

Friedrich Nietzsche eli 55 vuotta, josta 11 vuotta mieleltään seonneena ihmisrauniona. Jo tämä on traagista, mutta järkyttävintä on, että filosofin sisar ryhtyi järjen tuolle puolen siirtyneen veljensä ”manageriksi”, joka esitteli veljeään kuin näyttelyobjektia, julkaisi hänestä valheellisia elämäkertoja ja jopa väaristeli hänen filosofiaansa toimittamalla hänen käsin tehdyistä muistiinpanoistaan haluamansa laisia teoksia. Ja kuten niin monen muunkin neron tapauksessa, menestys tuli filosofin osaksi vasta, kun se hänen itsensä kannalta oli liian myöhäistä.

Sue Prideaux'n kirja ei kerro vain ihmisen ja filosofin nimeltä Friedrich Nietzsche elämästä vaan myös sosiaalisesta, aatteellisesta ja poliittisesta kontekstista, jossa tämä eli lyhyehkön elämänsä. Se tavoittaa levottomuutta herättävän Zeitgeistin, josta nousee valheellisen tietoisuuden myrkyllisiä höyryjä. Prideaux myös avaa Nietzschen filosofiaa ja selostaa hänen teoksiaan peilaten niitä filosofin ajoittain vaikeaan elämään.

Olennaista on ymmärtää, että filosofi esitti enemmän kysymyksiä kuin antoi vastauksia – hänen filosofiansa ei ole mikään kategorinen oppirakennelma.

Moraalisessa mielessä tärkeintä tässä elämäkerrassa on kuitenkin se, että tämä teos puhdistaa Friedrich Nietzschen maineen. Se osoittaa, että filosofiaan liitetty natsileima oli puhtaasti hänen toimeliaan sisarensa Elisabeth Förster-Nietzschen aikaansaannosta.

Friedrich Nietzsche ei ollut natsi, mutta hänen siskonsa oli.

Sue Prideaux: *En ole ihminen, olen dynamiittia! Friedrich Nietzschen elämä.* Suomentanut Saku-Petteri Urpo. Kustannusosakeyhtiö Sammakko.

Eva Sundgren on helsinkiläinen sosiologian ja kirjoittamisen maisteri Jyväskylän yliopistosta